

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ

Корнієнко М. В.

На сьогодні проблема організованої злочинності в Україні має загрозливі масштаби, правоохоронні органи, а насамперед поліція, після швидкого реформування МВС України частково втратили професійних, досвідчених співробітників, що не могло не вплинути на зростання злочинності в країні. Як зазначають соціальні психологи, провідним критерієм оцінки всього різноманіття груп, колективів, організацій є їх функціональне призначення, а основним призначенням організованої злочинної групи є вчинення злочинів, і чим більше вдалих злочинів було скоєно, тим стрімкіше відбувається розвиток злочинної групи в напрямку найбільш небезпечних її типів - до організованої групи і злочинної організації. Ефективність роботи поліції по протидії організованій злочинній діяльності, передбачає необхідність установа ознак (рис) ідентифікації організованих злочинних груп та з'ясуванні внутрішньої структури таких формувань з установа ознак особливостей їх функціонування. Реалії сьо-

годення показують, що в нашій державі непоодинокі випадки існування злочинних формувань із високим рівнем організованості злочинних співтовариств із поділом на складові частини (групи, ланки) із суворою ієрархічною будовою, із чітким розмежуванням функцій між їх членами, що потребує негайного рішучого втручання компетентних правоохоронних структур.

Ключові слова: лідер (організатор), ознаки (рис), системоутворюючі ознаки, працівники правоохоронних органів, організована злочинна група, організована група, кримінальне формування, груповий злочин.

На сьогодні проблема організованої злочинності в Україні має загрозливі масштаби, правоохоронні органи, а прежде всего полиция, после быстрого реформирования Министерства внутренних дел Украины частично потеряли профессиональных, опытных сотрудников, что не могло не повлиять на рост преступности в стране. Как отмечают со-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

циальные психологи, что ведущим критерием оценки всего многообразия групп, коллективов, организаций является их функциональное назначение, а основное назначение организованной преступной группы, совершение преступлений и чем больше удачных преступлений было совершено, тем стремительнее происходит развитие преступной группы в направлении наиболее опасных ее типов - к организованной группе и преступной организации. Эффективность работы полиции по противодействию организованной преступной деятельности, предусматривает необходимость установления признаков (черт) идентификации организованных преступных групп и выяснении внутренней структуры таких формирований с установлением особенностей их функционирования. Бесспорно, реалии сегодняшнего дня показывают нам, что в нашем государстве нередки случаи существования преступных формирований с высоким уровнем организованности преступных сообществ с разделением на составные части (группы, звена) со строгим иерархическим строением, с четким разграничением функций между их членами, что требует немедленного решительного вмешательства компетентных правоохранительных структур.

Ключевые слова: лидер (организатор), признаки (черты), системообразующие признаки, работники правоохранительных органов, организованная преступная группа, организованная группа, криминальное формирование, групповое преступление.

For today the problem of organized crime in Ukraine is rampant, law enforcement agencies, especially the police, after a quick reform of the Ministry of internal Affairs of Ukraine partially lost professional, experienced staff that could not affect the growth of crime in the country. As noted by social psychologists, that the leading criterion of evaluating the variety of groups, teams, organizations is their functional purpose and the main purpose of an organized criminal group, committing offences and the more successful the crimes were committed, the faster is the development of a criminal group in the direction of its most dangerous types of organized group and criminal organization. The efficiency of the police to counter organized criminal activity, calls for the establishment of attributes (features) the identification of organized criminal groups and the elucidation of the internal structure of such groups establishing their operations. Undoubtedly the realities of today show us that in our country there are cases of the existence of criminal groups with a high level of organization of criminal organizations with the division into a part (group level) with a strict hierarchical structure with a clear division of work between their members, this requires immediate intervention by a competent law enforcement agencies.

Key words: leader (organizer), features (features), system features, law enforcement officials, organized crime group, organized group, formation of a criminal group a crime.

Формування цілей. У складній криміногенній ситуації в Україні підвищується соціальна значимість застосування комплексних оперативно-розшукових заходів у боротьбі з організованими формами злочинних проявів, тому працівники правоохоронних органів повинні чітко уявляти ознаки (риски) організованих злочинних угруповань, що, безсумнівно, сприятиме підвищенню рівня

реагування і тактики протидії цьому виду злочинної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями дослідження проблем протидії організованій злочинній діяльності займалися такі вчені, як П.Д. Біленчук, Д.В. Бойчук, В.М. Биков, В.Л. Васильєв, А.І. Гуров, Н.О. Гуторова, О.Ф. Долженков, С.Е. Еркенов, Я.Ю. Кондратьєв, В.Е. Коновалова, А.В. Кофанов, В.Н. Кудрявцев, В.П. Лавров, М.М. Михеєнко, В.С. Мешкова, Д.І. Никифорчук, В.В. Нонік, В.А. Образцов, І.В. Потайчук, О.А. Славгородська, А.І. Сотов, О.М. Сніцар, Н.П. Яблоков, М.М. Якушин, О.Н. Ярмиш та ін.

Виклад основного матеріалу. Запорукою успішного розкриття злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, виступає в першу чергу своєчасне порушення кримінального провадження. Наступне але не менш важлив, - це ефективно провадження першочергових слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів направлених на розкриття протиправних дій злочинної групи.

У ст. 28 ч. 3 КК України визначено, що злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого злочинів, об'єднаних єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [7].

Що стосується системоутворюючих ознак, то вони вказані в багатьох дослідженнях учених: стійкий характер злочинного об'єднання, розрахованого на тривалу діяльність; незаконний, протиправний характер цієї діяльності; отримання максимальних прибутків як головна мета; складна ієрархічна система побудови злочинного співтовариства, із розподілом функцій його учасників; корупційні зв'язки з працівниками органів влади й управління, а також правоохоронних органів для гарантування безпеки своєї діяльності; прагнення до монополізації (установлення контролю) у певній сфері діяльності або на певній території також можна до цих ознак віднести планування злочинних дій; організацію охорони та самозахисту; наявність власної системи санкцій та заохочень; кооперацію організованих злочинних угруповань; активне поширення антигромадської ідеології; проникування в легальний бізнес; використання найбільш рентабельних, вигідних форм і галузей діяльності [5, с. 9].

Ефективна протидія організованій злочинній діяльності, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, передбачає необхідність визначення внутрішньої структури таких формувань, установлення особливостей їх функціонування. Структура злочинної групи пов'язана з її видом та типом. Злочинні формування з високим рівнем організованості та управління виступають у вигляді організованих груп, злочинних співтовариств і навіть більш могутніх об'єднань злочинних організацій. Усім таким злочинним організаціям притаманний поділ на складові частини (групи, ланки) із суворою ієрархічною будовою, із чітким розмежуванням функцій між їх членами [6, с. 36].

О.А. Славгородська зазначає, що кожна злочинна група має свою систему зв'язків ("повну", "кругову", "ланцюг", "колесо", "коло зі стрижнем", "розірване коло зі стрижнем", "комбіновану", "складну"), за якою визначається її характер. Водночас усі організовані групи незалежно від їх рівня мають високу структурну

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

організацію, у них виявляється чіткий розподіл функцій: розвідка, контррозвідка, бойовики, рядові виконавці тощо [10, с. 235].

Науковці П.Д. Біленчук, С.Е. Еркенов, А.В. Кофанов подають типові форми комунікативних зв'язків у злочинному середовищі: повна структура; ланцюг; кругова структура; колесо; коло зі стрижнем; розірване коло зі стрижнем; комбінована структура; складна структура; багатоблокова структура. Під "повною структурою" розуміють, коли кожний член групи може встановити зв'язок із будь-яким іншим її членом. "Ланцюг" - послідовний зв'язок членів групи. Інформація йде від однієї особи до іншої, але третя особа не знає, хто передав інформацію другій, а друга не знає, хто стоїть у четвертій ланці ланцюга, тощо. "Кругова структура" - інформація рухається тільки в одному, або у двох напрямках - відповідно за колом від одного співучасника до іншого. Кожний знає лише двох партнерів. "Колесо" - організатор групи має зв'язок тільки з одним членом групи. Між собою члени групи зв'язку не мають і один одного як співучасників не знають. "Коло зі стрижнем" - організатор злочинної групи підтримує зв'язок лише з одним членом групи. Усі інші мають зв'язок між собою. "Розірване коло зі стрижнем" - організатор злочинної групи здійснює зв'язок із членами групи через посередника. Співучасники між собою зв'язку не мають. "Комбінована структура" - організатор має зв'язки як із членами злочинної групи, якими він керує безпосередньо, так й з іншою групою осіб, але через посередника. "Складна структура" - організатор злочинної групи керує двома або більше підгрупами, структурами. "Багатоблокова структура" - найбільш складна комунікативна структура, характерна для злочинних організацій типу "мафія" [1, с. 66-68].

Різні науковці робили спроби дослідити ієрархію організованої злочинної групи. Поширеною є ієрархія В. Л. Васильєва, який зазначає, що, при аналізі злочинної групи звичайно виділяють такі фігури її учасників: організатор групи в цілому або окремих її учасників; виконавець на "відповідальній" ділянці; другорядний виконавець; опозиціонер, "слабка ланка" групи, - суб'єкт, який внутрішньо не згодний з учиненням злочину, в якому він бере участь [2, с. 257].

На ієрархічність організованої злочинної групи звертають увагу й інші вчені, які зазначають, що організована злочинність формує вузькоспеціалізовані кримінально спрямовані асоціальні ролі. Це, зокрема, розроблення стратегії і тактики діяльності кримінального співтовариства, пропаганда і поширення кримінальної ідеології, гарантування безпеки, охорона "еліти", акції сприяння її високому престижу, кримінально спрямована розвідка, легалізація злочинно здобутих цінностей, сприяння реалізації індивідуальних запитів та інтересів співтовариства.

У структурі організованого злочинного угруповання виділяють такі елементи: лідерську групу (лідера); ядро; периферійну частину. Так лідерську групу представляють члени групи, на яких покладено функцію керівництва, або член групи, який через свої особисті якості має авторитет у більшості інших її членів. Ядро групи складають ті її члени, які вже утвердились у ній, ідентифікувалися з нею, тобто є носіями групової свідомості, цінностей, норм, ідеології. Периферійну частину утворюють члени групи, які або нещодавно включилися до неї та ще не ідентифікувалися з нею, або присутні в групі лише функціонально. Саме ця частина групи у першу чергу є об'єктом "маніпулювання" з боку лідера

в разі, якщо він є опонентом організатору організованого злочинного угруповання [12, с. 95].

На нашу думку, О. Ф. Долженков справедливо поділяє інфраструктуру злочинності на дві сфери: по-перше, це елементи, які безпосередньо обслуговують процеси злочинної діяльності: зручні шляхи підходу до місця вчинення злочину й відходу від нього; безпечні, з точки зору злочинців, і прибуткові канали збуту викраденого; легальні підприємства, через які здійснюється "відмивання" незаконно отриманих коштів (пункти обміну валюти, фірми, які проводять операції з нерухомістю і т. ін.); комп'ютерні й телекомунікаційні мережі, що полегшують досягнення злочинного результату; бази, сховища злочинців, так звані "малини"; установи, які здійснюють фізичну реабілітацію злочинців (сауни, дачі, медичні установи і т. ін.); по-друге, це елементи, що опосередковано пов'язані з кримінальними процесами: підготовка та відтворення кадрів для злочинної сфери; "ідеологічні" центри підтримки й розвитку злочинних законів і традицій; "школи", "семінари" з обміну злочинним досвідом; "общаки", які використовуються для "підтримання" заарештованих злочинців та членів їхніх сімей; "мозкові центри" організованої злочинності; у цілому злочинна субкультура; окремі засоби масової інформації і політичні інститути ("лобі") на службі злочинних товариств [3, с. 43-44].

Організована злочинна діяльність є спільною діяльністю її учасників. Тому участь членів стійких злочинних угруповань в організованій злочинній діяльності може полягати в наступному: організації злочинного угруповання; керівництві угрупованням чи окремим його підрозділом; забезпеченні існування та функціонування самого угруповання без участі у вчиненні конкретних злочинців; примусовому втягненні інших осіб до складу угруповання або до вчинення окремих злочинів; участі у вчиненні в складі угруповання або в його інтересах конкретних злочинів.

В. О. Коновалова в ході дослідження проблем методики розслідування вбивств, що вчиняються організованими групами, дійшла висновку про розподіл ролей у таких угрупованнях та певну ієрархію. У структурі організованої групи автор виділяє: замовників-індивідуалістів або замовників від групи; організатора; розвідувальну групу; групу підготовки; посередників; виконавця; групу прикриття; групу, що забезпечує приховування (забезпечення транспортом, забезпечення камуфляжем) [4, с. 225].

У першу чергу нас цікавлять високоорганізовані структури злочинних груп. До їх складу обов'язково входить лідер який організує, координує всю злочинну діяльність групи; група чи групи бойовиків-виконавців, яких може окремо очолювати керівник; радник лідера, проміжний ланцюг між лідером і всіма іншими членами групи, який виступає як аналітичного центру (чи його очолює); група так званих шпигунів чи розвідників, які займаються підбором та перевіркою інформації; особи, які відають фінансами організованої групи (тримають так званий "общак" групи); особи, які допомагають організованій злочинній групі у їхній діяльності: юристи, адвокати, нотаріуси, співробітники різних правоохоронних органів. Цей перелік не є вичерпним, залежно від розгалуженої структури злочинних груп в їх структуру можуть входити й інші особи, які виконують різні головні чи допоміжні функції наприклад ідеологічного супроводження чи охоронці лідера; особи, які займаються реалізацією та збутом викраденого майна, та окремі

особи, які займаються втягненням потрібних посадових осіб у злочинну діяльність.

Зауважимо також, що існує певний механізм поповнення кадрів злочинних угруповань. Так важливим джерелом поповнення організованих злочинних груп є девіантно орієнтована молодь - колишні спортсмени, студенти, які недовчилися, малокваліфіковані робітники. Основну масу злочинних формувань складають виконавці ("бойовики", "бійці", "торпеди" та ін.), звичайно поділені на невеликі групи (найчастіше 10-12 осіб) [9].

Учасники організованої злочинної групи виконують спільні цілеспрямовані дії. Спільна діяльність неможлива без контактів між людьми і обміну життєво важливою інформацією. Обов'язковими рисами спільної діяльності є спільність мети для всіх або ж абсолютної більшості учасників. Дуже важливою ознакою організованої злочинної групи є її стійкість.

У психологічному розумінні стійкість групи пов'язана з міжособистісними взаєминами в угрупованні, явищами групової поведінки, наявністю певних норм та правил поведінки в групі, жорсткою дисципліною, чіткою ієрархією, взаємодією учасників і постійністю контактів. В юридичному значенні стійкість полягає в тому, що така група створюється для тривалої злочинної діяльності на постійній основі і забезпечується надійним захистом від розкриття [8, с. 16]. Зазначається, що стійкість злочинної групи зумовлюється ступенем організації дій її членів і може розглядатися як ознака, що характеризує ступінь розвитку однієї і тієї ж злочинної групи.

Є типові способи залучення до злочинної групи, часто це є насильство, шантаж, умовляння, добровільна згода та ін. Потім уже у сформованій злочинній групі підтримується жорстка дисципліна, із санкціями за провину від штрафу до смертної кари, і також у злочинній організації немає незамінних, якщо хтось із групи вибуває з будь-яких причин (смерть, тюремне ув'язнення), його місце займає наступний, окрім деяких випадків, коли вибуває лідер і група розпадається.

М.П. Яблоков, визначаючи перелік основних рис, притаманних діяльності організованих злочинних формувань, до їх числа відносить: високий рівень організації та конспірації злочинної діяльності; традиційно корисливо-насильницька спрямованість діяльності організованих груп у вигляді промислу; наявність значної матеріальної бази зазначених співтовариств; наявність корумпованих зв'язків в апараті органів влади і управління, а також у правоохоронних органах; гарантування безпеки і тривалості злочинної діяльності; прагнення злочинних співтовариств до встановлення свого монопольного кримінального контролю над окремими прибутковими галузями економіки, банківсько-кредитної сфери та цілими територіями; масштабний міжрегіональний і навіть міждержавний характер злочинної діяльності організованих груп із розподілом сфер впливу за територіальним або галузевим принципом; політизація організованої злочинної діяльності [11, с. 34-35].

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б виділити такі ознаки (риси) організованих злочинних груп: чітка ієрархічна побудова; стійкість і тривалість існування; розподілення спеціалізації за видами вчинюваних злочинів; сувора дисципліна в групі; існування злочинних норм і правил поведінки (здебільшого факультативна ознака); наявність лідера (організатора); розподіл обов'язків у групі; корислива спрямованість злочинної діяльності; наявність системи захисту від викриття (корумповані

зв'язки в правоохоронній сфері); створення єдиної каси для всіх організаційних питань; існування системи втягування до злочинної групи; міжрегіональне співробітництво в злочинній сфері (налагодження контактів серед інших злочинних угруповань).

Кожному практичному працівнику Національної поліції, а тим більше тим хто безпосередньо займається виявленням, розкриттям та запобіганням діяльності організованих злочинних угруповань вкрай необхідно чітко розуміти і виділяти всі ознаки даних формувань, що сприятиме більш плідному виконанню їхніх функціональних обов'язків.

Література

1. Біленчук П.Д., Еркенів С.Е., Кофанов А.В. Транснаціональна протидія злочинності: состояние и трансформация. / Под ред. акад. П.Д. Біленчука. - К.: Атика, 1999. - 272 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология: Учебник. - М.: Юрид. лит., 1991. - С. 257.
3. Долженков О.Ф. Структура и функции организованной преступности // Информационное обеспечение протидії злочинності організованої злочинності. Сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремина. - Биб-ка журналу "Юрид. вестник". - Одесса: ФЕНИКС, 2003. - С. 43-44.
4. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: Монография. - Х.: Факт, 2001.
5. Кудрявцев В.Н. Социальные причины организованной преступности в России // Организованная преступность и коррупция. Исследования, обзоры, информация. - Вашингтон, Москва, Санкт-Петербург, Екатеринбург, Иркутск, Владивосток, 2000. - №1. - С. 9-11.
6. Михеєнко М.М. Про предмет і засоби доказування в кримінальному процесі // Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. - К.: Юрінком Інтер, 1999.
7. Кримінальний кодекс України, прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 25 - 26. - ст.131. Із наступними змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. Потєбенька М. О., Гончаренка В. Г. - К.: Форум, 2001.
9. Потайчук І.В. Структура і механізм функціонування організованих злочинних груп загальнокримінальної спрямованості. // Південноукраїнський правничий часопис. - 2007. - № 1(т). - С. 145-151.
10. Славгородская О.А. К вопросу о структуре организованной преступной деятельности // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: Сб. науч. статей / Под ред. З.Д.Еникеева. - Уфа: РИО БашГУ, 2003. - Ч. 1. - С. 234.
11. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: Практ. пособие. - М.: Юристъ, 2002. - 172 с.
12. Якушин М.М. Оперативно-розыскное обеспечение деятельности органов и учреждений внутренних дел в экстремальных ситуациях. - М., Академия МВД СССР, 1990.- 134 с.

*Корнієнко М.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності
ОВС та економічної безпеки ОДУВС
Надійшла до редакції: 16.03.2017*